

การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม
จังหวัดราชบุรี

TEMPLE MANAGEMENT OF THE ABBOT IN THE SANGHA ADMINISTRATIVE AREA,
KHAO CHA-NGUM SUBDISTRICT, PHOTHARAM DISTRICT,
RATCHABURI PROVINCE

^[1]พระครูภาวนาคณาธาร (สุชิน คุณธโร) PhrakruPhawanakhunatharn (Suchin Khuntaro)

^[2]พระราชสมุทรวชิรโสภณ PhraratSamutrawachirasophon

^[3]พระครูวิสุทธิฐานันท์คุณ PhrakhruiWisutthanantakhun

^{[1] [2] [3]}วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Ratchaburi Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author E-mail: Khuntaro777@hotmail.com

Article Received: May 17, 2024, Revised: August 24, 2024, Accepted: August 26, 2024.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี 2) เปรียบเทียบการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ 3) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส มีระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมวิธี โดยในส่วนของ การวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูลภาคสนามจากประชาชนกลุ่มตัวอย่างในตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำนวน 384 คน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้โดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบค่าที ค่าเอฟ วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และในส่วนของ การวิจัยเชิงคุณภาพมีการวิเคราะห์เอกสาร และใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนามจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูป/คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม อยู่ในระดับปานกลาง 2) ผลการเปรียบเทียบการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของประชาชน ได้แก่ เพศ มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และปัจจัยส่วนบุคคลของประชาชน ได้แก่ อาชีพ มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนปัจจัยส่วนบุคคลของประชาชน ได้แก่ อายุ การศึกษา และรายได้ มีผลให้ความคิดเห็นที่มีต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน 3) ปัญหาอุปสรรค พบว่า สภาพสังคมเศรษฐกิจไม่ดีส่งผลให้การก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะของวัดไม่ก้าวหน้า คฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัดบางวัดนำปัญหาทางสังคมและยาเสพติดมาแพร่หลายในวัด และวัดยัง

ชาตบุคลากรในการส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร พร้อมทั้งขาดการดูแลรักษาเสนาสนะให้พร้อมใช้ ส่วนข้อเสนอแนะควรกำหนดแผนการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะตามความที่เหมาะสมควรประสานเจ้าหน้าที่รัฐ และเพิ่มความเข้มงวดเป็นพิเศษเกี่ยวกับการดูแลความประพฤติของคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด ควรส่งเสริมสนับสนุนด้านบุคลากรด้านการศึกษาทั้งพระภิกษุและสามเณรควรส่งเสริมการดูแลเสนาสนะตามหลักการของ “วัด 5ส.”

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ, วัด, เจ้าอาวาส, การปกครองคณะสงฆ์

ABSTRACT

The purposes of this research were 1) to study the level of temple management of the abbot in the Sangha administrative area, Khao Cha-Ngum Subdistrict, Photharam District, Ratchaburi Province, 2) to compare the temple management of the abbot in the Sangha administrative area, by classifying according to personal factors, and 3) to study problems, obstacles, and suggestions for the temple management of the abbot in the Sangha administrative area. The study was the mixed method research between quantitative and qualitative research. In term of quantitative research, it used the questionnaire as the tool to collect the data in the field study from 384 sample population in Khao Cha-Ngum Subdistrict, Photharam District, Ratchaburi Province. The data were analyzed through frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test, F-test, one-way analysis of variance. In term of qualitative research, using the documentary analysis and interview as the tools to collect the data in the field study from 9 key informants and analyzed the data through the content analysis technique. The research results found that: 1) Temple management of the abbot in the Sangha administrative area, Khao Cha-Ngum Subdistrict, Photharam District, Ratchaburi Province in overall, it was at a moderate level. When considering each aspect, it was found that the aspect with the highest average value was the aspect involved in education, training, and teaching the Dhamma and Vinaya to monks and laypeople at a moderate level. As for the aspect with the lowest average value, namely the aspect of governing and monitoring the monks and laypeople living in the temple to follow the Dhamma and Vinaya, the rules of the Sangha, regulations or orders of the Sangha Supreme Council of Thailand at a moderate level. 2) Comparative results of temple management of the abbot in the Sangha administrative area, Khao Cha-Ngum Subdistrict, Photharam District, Ratchaburi Province by classifying according to personal factors, it was found that the personal factors of the people, namely gender, had an effect on the opinion of the abbot's management of the temple in the Sangha administrative area, Khao Cha-Ngum Subdistrict, Photharam District, Ratchaburi Province in overall was significantly different level at 0.01. The personal factors of the people, namely occupation, had an effect on the opinion of the abbot's management of the temple in the Sangha administrative area, Khao Cha-Ngum Subdistrict, Photharam District, Ratchaburi Province in overall was significantly different level at 0.05. The personal factors of the people, namely

age, education and income had an effect on the opinion of the abbot's management of the temple in the Sangha administrative area, Khao Cha-Ngum Subdistrict, Photharam District, Ratchaburi Province in overall was not different. 3) Problems, obstacles, and suggestions: it was found that poor social and economic conditions resulted in the construction and restoration of temple buildings not progressing. Laity living in some temples brought social problems and drugs prevalence in the temples, and the temple still lacked of personnel to promote education for monks and novices, and also lacked of facilities maintenance. As for the recommendations, plans for construction or restoration of buildings should be determined as appropriate and should be coordinated with government officials, and be especially strict about monitoring the laity's behavior living in temples, should promote and support educational personnel for both monks and novices, should promote caring for residences according to the principles of "Temple 5S."

Keywords: Management, Temple, Abbot, Ecclesiastical Governance

บทนำ

วัด มีฐานะเป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนา (กรมการศาสนา, 2552) เป็นหน่วยงานของศาสนาที่เป็นสถาบันหลักของชุมชน ทำหน้าที่หลักในการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม ให้การศึกษาอบรม ให้ความรู้และศิลปกรรมต่างๆ ของชุมชน (ไพบูลย์ เสียงก้อง, 2558) ดังที่ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2546) ได้กล่าวได้ว่า วัดเป็นที่สงบปรนรมย์ วัดเป็นที่บ่มศีลงาม วัดเป็นแหล่งความรู้ วัดเป็นแหล่งชูธรรมะ วัดเป็นแหล่งละอบายมุข วัดเป็นแหล่งปลูกปลูกใจ วัดเป็นแหล่งให้บริการ

ตามตัวบทกฎหมายนั้น วัดเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณรและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนา (บุญร่วม เทียมจันทร์, 2546) ฐานะเป็นนิติบุคคล ตามความในมาตรา 31 วรรคสอง และมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 วัดจึงได้รับความคุ้มครองจากบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่นๆ วัดทั้งหลายย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายดังเช่นบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่ในการต่างๆ เองมิได้จำเป็นต้องมีผู้แทน เพื่อใช้สิทธิและหน้าที่หรือแสดงเจตนาแทน ดังเช่นบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา 31 วรรคสามว่า เจ้าอาวาสละไวยาวัจกรเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงเป็นทั้งผู้ปกครองวัดตามความในมาตรา 36 และเป็นผู้แทนวัดตามความในมาตรา 31 วรรคสาม ทั้งยังมีเป็นฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ตามความแห่งมาตรา 45 แห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งในการดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ และไวยาวัจกรเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), 2554) ทั้งนี้ ตามความในมาตราที่ 37 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 อันเป็นกฎหมายสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย ระบุหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ ความว่า 1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี 2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม 3) เป็นธุระใน

การศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ และ 4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล (กนก แสงประเสริฐ, 2549)

การบริหารและการจัดการวัด เป็นการทำงานให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้โดยมีการจัดการงานเงิน คน วัสดุ แผนงาน เพื่อให้การดำเนินการภายในวัดเป็นไปอย่างราบรื่น เกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยบุคคลเป็นผู้สร้างงาน ทำงานและแก้ไข เจ้าอาวาสต้องใช้ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ในการตัดสินใจดำเนินงานด้านปกครอง เผยแผ่ศาสนาธรรม ศาสนศึกษา สาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ให้ประสบผลสำเร็จภายใต้ความร่วมมือทั้งบุคคลภายในวัดและภายนอกวัด การบริหารงานวัด จึงมีความสำคัญในการทำให่วัดสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง กล่าวคือ ทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณรมีความรู้ความสามารถ ทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณรปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ทำให่วัดสามารถทำหน้าที่เผยแผ่วิถีชีวิตที่ประเสริฐสู่สังคม ทำให้ประชาชนรู้สึกาวัดเป็นของชุมชน ทำให่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียน และทำให่วัดมีความร่มรื่นเป็นที่พบปะสนทนาการของประชาชน (พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), 2547)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่พบในการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ยังคงมีอยู่หลายประการ อาทิ ปัญหาของวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์เริ่มผิดเพี้ยนจากพระธรรมวินัย แต่ไม่มีการควบคุมกำกับดูแลที่เหมาะสมจึงเป็นเหตุให้พฤติกรรมการแสดงออกของพระภิกษุอาจมีวามอง เช่น การประพฤติผิดในกาม การแสวงประโยชน์ด้วยอวิชาต่างๆ การหลอกลวงให้ชาวบ้านที่ขาดความรู้หลงเชื่อและรับอาภิสินจ้างต่างๆ บางส่วนที่มีพฤติกรรมผิดเพี้ยนจากหลักธรรมวินัยโดยเฉพาะด้านการเงิน แม้คณะสงฆ์จะมีการจัดการการปกครองคณะสงฆ์อย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาจนปัจจุบันแต่ปัญหาด้านการเงินและข้อหารวมถึงปัญหาด้านการสอนหลักธรรมที่ผิดไปจากหลักพุทธศาสนายังคงเกิดขึ้นให้เห็นประจักษ์ในสื่อแทบทุกประเภท (พระครูโสภณธำรงกิตติ และวรสิทธิ์ เจริญพุ่ม, 2562)

นอกจากนี้ สิ่งที่เป็นปัญหาสำคัญของวัดและคณะสงฆ์ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ คือ พระสงฆ์ขาดการศึกษาพระธรรมวินัยในทางที่ถูกต้อง จึงเกิดปัญหาใหญ่ของคณะสงฆ์ในการบริหารจัดการด้านต่างๆ ตามมา อันส่งผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแก่สถานะของวัดและบุคลากรอันสำคัญของพระพุทธศาสนา กล่าวคือการปกครองพระภิกษุสามเณรที่ไม่เป็นไปตามพระธรรมวินัย มีลักษณะเป็นไปตามอำนาจการสั่งการเป็นหลัก แม้กระทั่งคณะสงฆ์ระดับผู้บริหารจำนวนไม่น้อย ก็ยังไม่เข้าใจในอำนาจบทบาทหน้าที่ของตนเองในการปกครองตามพระธรรมวินัยและตามกฎหมายอาญา (พระครูวิสุทธาจารย์ (สุรศักดิ์ วิสุทธาจารย์), (2557)

จากประเด็นปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ประกอบกับการที่ผู้วิจัยดำรงตำแหน่งเจ้าตำบลเขาชะงุ้ม อำเภोधาทาราม จังหวัดราชบุรี จึงสนใจศึกษาเรื่องการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภोधาทาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภोधาทาราม จังหวัดราชบุรี ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภोधาทาราม จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อเปรียบเทียบการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภोधาทาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยผสมผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนผู้มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่บ้านเขาชะงุ้ม ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำนวน 8,591 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลเขาชะงุ้ม, 2566) โดยหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากการใช้สูตรคำนวณของ Taro Yamane ในกรณีที่ทราบจำนวนประชากร ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 หรือ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) จำนวน 4 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 9 รูปหรือคน ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 เจ้าคณะผู้ปกครองคณะสงฆ์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำนวน 5 คน กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชนในตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำนวน 2 คน กลุ่มที่ 3 ครู/อาจารย์ของสถานศึกษาในตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำนวน 2 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยมีขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม ดังนี้ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย 2) สร้างเครื่องมือ 3) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อผู้เชี่ยวชาญ 5 คน เพื่อตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือในด้านเนื้อหาสาระ รูปแบบและโครงสร้างของคำถาม ตลอดจนภาษาที่ใช้ และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ มีผลค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.80 ถึง 1.00 4) หาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) โดยนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว ไปทดลองใช้ (Try-Out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน 30 คน แล้วนำมาหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.858 5) นำแบบสอบถามไปใช้จริงในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของประชาชนผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตการปกครองตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี รวม 4 ด้าน ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) และตอนที่ 3 ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นข้อคำถามแบบปลายเปิด (Open Ended Question)

3.2 แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้ 1) ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 2) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณารายละเอียดต่างๆ ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามที่กำหนดไว้ 3) ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 4) สร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล 5)

นำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ไปใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อนำมาวิเคราะห์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติ ดังนี้ 1) สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพรรณนาปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency), ค่าร้อยละ (Percentage), ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) 2) สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน สถิติที่ใช้ คือ การทดสอบค่าที (t-test) ค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) เมื่อพบว่ามีความแตกต่างก็จะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.)

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด (Open ended Question) วิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

สรุปผลการวิจัย

1. ระดับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีโดยภาพรวมและรายด้าน มีรายละเอียด ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการปฏิบัติการที่มีต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ที่	การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1	ด้านบำรุงรักษาวัด จัดกิจการและ ศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี	3.11	0.30	ปานกลาง
2	ด้านปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม	2.86	0.28	ปานกลาง
3	ด้านเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์	3.30	0.20	ปานกลาง
4	ด้านให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล	3.24	0.24	ปานกลาง
ภาพรวม		3.13	0.15	ปานกลาง

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.13 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต

และคฤหิ์สั อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ด้านปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหิ์สัที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน มีรายละเอียด ดังนี้

ด้านบำรุงรักษาวัด จัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.11 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การดำเนินการก่อสร้างเสนาสนะหรือถาวรวัตถุภายในวัดโดยเน้นการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาศาสนสมบัติภายในวัด อยู่ในระดับน้อย

ด้านปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหิ์สัที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.86 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การปกครองดูแลคฤหิ์สัที่มีความเกี่ยวข้องกับวัดให้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบของวัดอย่างเข้มงวด อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด การลงโทษพระภิกษุสามเณรที่กระทำความผิดพระธรรมวินัยตามสมควรแก่ความผิด อยู่ในระดับน้อย ให้ใช้พื้นที่ของวัดในการบริหารจัดการน้ำ อยู่ในระดับมาก

ด้านเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหิ์สั อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.30 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรในวัด เข้าอบรมบาลีและนันทกรรมก่อนสอบในแต่ละปี อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ การตรวจตราดูแลการสอนของครูพระปริยัติธรรม อยู่ในระดับปานกลาง

ด้านให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.24 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ทางวัดจัดขึ้น ให้ชาวบ้านทราบโดยทั่วถึงกัน อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ การจัดทำถนนภายในวัดให้สะดวกแก่การสัญจร อยู่ในระดับปานกลาง

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ตามสมมติฐานการวิจัย พบว่า

2.1. ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

2.2. ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่าง

2.3. ประชาชนที่มีการศึกษาต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่าง

2.4. ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

2.5. ประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน

3. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

3.1 พบว่า ปัญหา อุปสรรค สภาพสังคมเศรษฐกิจไม่ดีส่งผลให้การก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะของวัดไม่ก้าวหน้า คฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัดบางวัด นำปัญหาทางสังคมและยาเสพติดมาแพร่หลายในวัด ยังขาดบุคลากรในการส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร และขาดการดูแลรักษาเสนาสนะให้พร้อมใช้ ส่วนข้อเสนอแนะควรกำหนดแผนการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะตามความที่เหมาะสมควรประสานเจ้าหน้าที่รัฐ และเพิ่มความเข้มงวดเป็นพิเศษเกี่ยวกับการดูแลความประพฤติของคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัดควรส่งเสริมสนับสนุนด้านบุคลากรด้านการศึกษาทั้งพระภิกษุและสามเณรควรส่งเสริมการดูแลเสนาสนะตามหลักการของ “วัด 5ส.”

3.2 ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี สรุปได้ว่า 1) สภาพทั่วไป การบริหารงานของเจ้าอาวาสควรมีการกระจายอำนาจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา คือผู้บริหารวัดมีการมอบอำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติหน้าที่ ตามภาระงาน เป็นการกระจายอำนาจตามลำดับความรับผิดชอบไปสู่บุคลากรเป้าหมาย 2) ด้านบำรุงรักษาวัดจัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ผู้บริหารวัดต้องมีการวางระเบียบแบบแผนในการก่อสร้างเสนาสนะสำคัญๆ ของวัดทำให้สิ่งก่อสร้างสำคัญของวัดอย่างเป็นระเบียบ สวยงาม เหมาะสมกับสถานที่ ทำให้ไม่เป็นระเบียบแบบแผนและรักษาเอกลักษณ์ความเป็นวัดและอัตลักษณ์ความเป็นไทยเอาไว้เสมอ 3) ด้านปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม ผู้บริหารวัดต้องตั้งมั่นอยู่บนความยุติธรรม ไม่ลำเอียง ต้องเด็ดขาด กล้าตัดสินใจทุกเรื่องจึงจะทำให้ปกครองวัดได้ด้วยดี ต้องชี้แจงกฎระเบียบให้พระภิกษุสามเณรทุกรูปได้ทราบ และถือปฏิบัติตรงกัน 4) ด้านเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้บริหารวัดต้องให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งให้การยกย่องเชิดชูครูสอนพระปริยัติธรรมและผู้เรียนเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ อีกทั้งผู้บริหารจัดการวัดควรสนับสนุนส่งเสริมให้การศึกษากิจการที่พระพุทธศาสนิกชนเข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอน ไม่ควรเน้นการสร้างวัดมากกว่าการสร้างคน และควรจัดกิจกรรมด้านการเรียนรู้แก่ประชาชนเป็นการจัดกิจกรรมแห่งการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ระหว่างวัดและชุมชน และ 5) ด้านให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล ผู้บริหารวัดควรจัดการอาคารสถานที่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในหมู่บ้านและท้องที่ เน้นประโยชน์สูงสุด ประหยัดสุด รวมทั้งการมอบหมายภาระหน้าที่กระจายความรับผิดชอบให้พระภิกษุในวัดช่วยกันดูแลจัดการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานอำนวยการควบคุมอยู่ตลอด

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้พบผลการวิจัยสำคัญที่นำผลการวิจัยมาอภิปรายการวิจัยได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่า คณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม มีการบริหารจัดการวัดมีความรู้และทักษะในการบริหารจัดการวัด ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่ผู้ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในพื้นที่ตำบลเขาชะงุ้มได้รับการคัดสรรอย่างเคร่งครัดตามคุณสมบัติพื้นฐาน มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน และไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใดเพราะความผิดมาก่อน ดังนั้นจึงสามารถปฏิบัติการโดยตำแหน่งอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้ง 4 ประการ คือ บำรุงรักษาวัดจัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต

และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัยกฎหมายเถรสมาคมข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม เป็นฐานะในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ และให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล นั้นเอง ซึ่งผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับที่พระครูสุวรรณจันทนิวิฐ (สมพงษ์ จันทโร) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการใช้ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง

2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

2.1 ด้านเพศ พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เนื่องจาก บุคคลที่มีสถานะเพศที่ต่างกัน ย่อมได้รับหน้าที่ และแสดงบทบาทแตกต่างกันออกไป ดังนั้น เพศที่ต่างกันของของบุคคล จึงทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างกันได้ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของพระครูสันติภิธรรม (นพดล ถิรสนโต) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการบริหารจัดการวัด : กรณีศึกษาวัดกำแพงเหนือ ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า เพศ ทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.2 ด้านอายุ พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน เนื่องจาก ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเชื่อว่าบุคคลทุกวัยมีศักยภาพในตนเอง ดังนั้น อายุที่ต่างกันของของบุคคล จึงทำให้เกิดความเห็นที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของพระครูปลัดพงศ์พันธ์ ขนติโสภณ (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารจัดการงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง พบว่า อายุ ทำให้เกิดความคิดเห็นที่ไม่แตกต่างกัน

2.3 ด้านการศึกษา พบว่า ประชาชนที่มีการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน เนื่องจากปัจจุบันคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้มได้รับการศึกษาทั้งของคณะสงฆ์ และการศึกษาทางโลกในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ทำให้ได้เพิ่มพูนประสบการณ์ในการบริหารจัดการวัดได้ดี ดังนั้น การศึกษาที่ต่างกันของคณะสงฆ์ จึงทำให้เกิดความเห็นที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของพระมหาเอกชัย ปญฺญาวชิโร (วรารณสุภากุล) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบว่า การศึกษาทำให้เกิดความคิดเห็นที่ไม่แตกต่างกัน

2.4 ด้านอาชีพ พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เนื่องจาก อาชีพของประชาชนที่หลากหลาย ส่งผลต่อการพัฒนาความรู้ความสามารถและทัศนคติของบุคคลต่างกันไปตามอาชีพของประชาชนนั้น ๆ ดังนั้น อาชีพที่ต่างกันของบุคคล จึงทำให้เกิดความเห็นที่แตกต่างกันได้ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของเพ็ญภา ปาสายอ (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พบว่า อาชีพ ทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.5 ด้านรายได้ พบว่า ประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน เนื่องจาก รายได้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นด้านเกษตรกรรมเป็นหลักใหญ่ ซึ่งมีความใกล้ชิดและใช้บริการวัดเป็นสถานที่สาธารณประโยชน์ของชุมชน ดังนั้น รายได้ที่แตกต่างกันของบุคคล จึงทำให้เกิดความเห็นไม่แตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องผลการวิจัยของพระมหาสุวัฒน์ คุณวุฒโฒ (สุแป้น) (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า รายได้ ทำให้เกิดความคิดเห็นที่ไม่แตกต่างกัน

3. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

3.1 ปัญหา อุปสรรค ในการส่งเสริมการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า ปัญหา อุปสรรค สภาพสังคมเศรษฐกิจไม่ดีส่งผลให้การก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะของวัดไม่ก้าวหน้า คฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัดบางวัด นำปัญหาทางสังคมและยาเสพติดมาแพร่หลายในวัด ยังขาดบุคลากรในการส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร และขาดการดูแลรักษาเสนาสนะให้พร้อมใช้ ส่วนข้อเสนอแนะควรกำหนดแผนการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะตามความเหมาะสมควรประสานเจ้าหน้าที่รัฐ และเพิ่มความเข้มงวดเป็นพิเศษเกี่ยวกับการดูแลความประพฤติของคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัดควรส่งเสริมสนับสนุนด้านบุคลากรด้านการศึกษาทั้งพระภิกษุและสามเณรควรส่งเสริมการดูแลเสนาสนะตามหลักการของ “วัด 5ส.” สอดคล้องกับที่พระอำนาจ จนทสโร (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ในรายวิชาหน้าที่พลเมืองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวรารามแผนกสามัญศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการวิจัยพบว่า ควรนำหลักสังคหวัตถุธรรมมาปรับประยุกต์ใช้และความเข้มงวดเป็นพิเศษเกี่ยวกับการดูแลความประพฤติของเด็กเยาวชนที่อาศัยอยู่ในโรงเรียนของวัด และควรส่งเสริมสนับสนุนด้านบุคลากรได้ศึกษาถึงระเบียบอันดีงานในการปกครองหมู่คณะให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

3.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พบว่า 1) สภาพทั่วไป การบริหารงานของเจ้าอาวาสควรมีการกระจายอำนาจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา คือผู้บริหารวัดมีการมอบอำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติหน้าที่ ตามภาระงาน เป็นการกระจายอำนาจตามลำดับความรับผิดชอบไปสู่บุคลากรเป้าหมาย 2) ด้านบำรุงรักษาวัดจัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ผู้บริหารวัดต้องมีการวางระเบียบแบบแผนในการก่อสร้างเสนาสนะสำคัญๆ ของวัด ทำให้สิ่งก่อสร้างสำคัญของวัดอย่างเป็นระเบียบ สวยงาม เหมาะสมกับสถานที่ ทำให้ไม่เป็นระเบียบแบบแผนและรักษาเอกลักษณ์ความเป็นวัดและอัตลักษณ์ความเป็นไทยเอาไว้เสมอ 3) ด้านปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม ผู้บริหารวัดต้องตั้งมั่นอยู่บนความยุติธรรม ไม่ลำเอียง ต้องเด็ดขาด กล้าตัดสินใจทุกเรื่องจึงจะทำให้ปกครองวัดได้ด้วยดี ต้องชี้แจงกฎระเบียบให้พระภิกษุสามเณรทุกรูปได้ทราบ และถือปฏิบัติตรงกัน 4) ด้านเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้บริหารวัดต้องให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งให้การยกย่องเชิดชูครูสอนพระปริยัติธรรมและผู้เรียนเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ อีกทั้งผู้บริหารจัดการวัดควรสนับสนุนส่งเสริมให้การศึกษาจัดกิจกรรมที่ให้พุทธศาสนิกชนเข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอน ไม่ควรเน้นการสร้างวัดมากกว่าการสร้างคน และควรจัดกิจกรรมด้านการเรียนรู้แก่ประชาชนเป็นการจัดกิจกรรมแห่งการเรียนรู้พระพุทธศาสนาระหว่างวัดและชุมชน และ 5) ด้านให้ความสะดวก

ตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล ผู้บริหารวัดควรจัดการอาคารสถานที่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในหมู่บ้านและท้องที่ เน้นประโยชน์สูง ประหยัดสุด รวมทั้งการมอบหมายภาระหน้าที่กระจายความรับผิดชอบให้พระภิกษุในวัดช่วยกันดูแลจัดการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานอำนวยการควบคุมอยู่ตลอด สอดคล้องกับพระครูถาวรภาณจนธรรม (สมคิด ถาวโร) (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอด่านมะขามเตี้ย จังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยพบว่า ควรมีการดูแลรักษาสาธารณสมบัติของวัดให้มีสภาพที่สมบูรณ์สวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย สนับสนุนส่งเสริมภิกษุภายในวัดให้มีการศึกษาในระดับสูง โดยมีการให้ขวัญและกำลังใจแก่ผู้สอนและผู้เรียนนักเรียนและบาลี ควรมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลให้มาก การบริหารของวัดควรดำเนินการบริหารวัดแบบบูรณาการ โดยการเชื่อมโยงกิจกรรมของวัดให้สอดคล้องกับการบริหารงานคณะสงฆ์ มองเห็นความสำคัญการจัดวางแผนพัฒนาวัด ด้วยการจัดระบบภายในวัด โดยจัดทำทะเบียนทรัพย์สินของวัดอย่างโปร่งใส จัดการศึกษาอย่างบูรณาการทั้งทางโลกและทางธรรม ดูแลรักษาความเรียบร้อย เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และให้ความช่วยเหลือกิจกรรมด้านสาธารณประโยชน์

องค์ความรู้การวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยคือการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ดังนี้

1. ด้านบำรุงรักษาวัดจัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี มีแนวทางการส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงาน คือ บริหารจัดการวัดต้องมีการวางระบบระเบียบแบบแผนในการก่อสร้างเสนาสนะสำคัญๆ ของวัดทำให้สิ่งก่อสร้างสำคัญของวัดอย่างเป็นระเบียบ สวยงาม เหมาะสมกับสถานที่ ทำให้เป็นระเบียบแบบแผนและรักษาเอกลักษณ์ความเป็นวัดและอัตลักษณ์ความเป็นไทยเอาไว้เสมอ วัดควรให้ความสำคัญในการดูแลอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุในวัด ตลอดจนให้การศึกษาเรียนรู้ในการอนุรักษ์อย่างเข้าใจ เข้าถึง เพื่อให้เป็นศาสนสมบัติอันมีค่าคงอยู่คู่วัดคู่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป วัดควรมีมาตรการในการป้องกันการบุกรุกที่ดินวัดของหน่วยงานรัฐ และประชาชน ทั้งทางกฎหมายและทางพฤตินัย เพื่อรักษาที่ดินอันทรัพย์สินของวัดและพระพุทธศาสนาเอาไว้ วัดต้องหมั่นคอยดูแลรักษาความเป็นระเบียบแบบแผนความไม่สะอาดภายในวัด หรือความสกปรกไม่เป็นระเบียบ ทำวัดให้สะอาด สงบ ร่มรื่นไม่วุ่นวายสับสน เป็นที่เจริญตาเจริญใจแก่ประชาชนผู้มาเยือนอันส่งผลให้เกิดความพึงพอใจในการเข้ามาวัด ดำเนินการก่อสร้างเสนาสนะหรือถาวรวัตถุภายในวัดโดยเน้นการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น การแบ่งหน้าที่ของสมาชิกภายในวัดหรือจัดเจ้าหน้าที่เพื่อดูแลรักษาความสะอาดสถานที่ภายในวัด การดำเนินการก่อสร้างเสนาสนะหรือถาวรวัตถุภายในวัดโดยใช้ทุนน้อยและเวลาสั้นแต่ได้ผลคุ้มค่ามาก การจัดการศาสนสมบัติของวัดอย่างมีระบบ โดยมีการวางแผนผังไว้ล่วงหน้าอย่างชัดเจน การดำเนินการปฏิสังขรณ์เสนาสนะและถาวรวัตถุของวัดที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมโดยมีโครงการที่ชัดเจน และการจัดหาอุปกรณ์หรือเครื่องมือเพื่อป้องกันการโจรกรรมทรัพย์สินของวัด

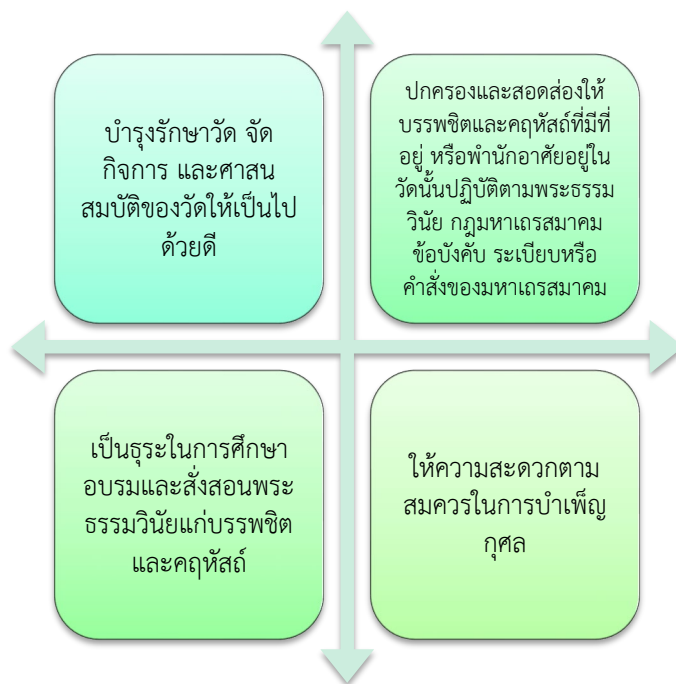
2. ด้านปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม มีแนวทางการส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงาน คือ การปกครองพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด การปกครองวัดคณะสงฆ์ควรมีการประชุมอยู่เป็นเนืองนิตย์ มีการประกาศข้อระเบียบต่างๆ ให้พระภิกษุสามเณรในวัดได้รับทราบ พร้อมยกย่องเชิดชูพระภิกษุผู้ปฏิบัติดี ประพฤติดี เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่พระภิกษุ

ทั่วๆ ไป และพัฒนาสื่อการเรียนรู้ของวัดให้ทันสมัยอยู่ตลอด เพื่อความสะดวกในการค้นคว้า ศึกษาภาระเบียบต่างๆ ของคณะสงฆ์ มีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับระเบียบ คำสั่ง หรือกฎของมหาเถรสมาคมให้เป็นที่รับทราบโดยทั่วกัน การออกกฎระเบียบภายในวัดเพื่อใช้ในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ การจัดให้มีคณะกรรมการบริหารวัดอย่างเป็นรูปธรรม การใช้หลักการกระจายอำนาจให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการวัด การออกกฎระเบียบที่เคร่งครัดในการรับภิกษุสามเณรเข้ามาอยู่ในสังกัดวัด มีการแบ่งหน้าที่และกระจายอำนาจการปกครองเป็นแผนกต่างๆ เพื่อเป็นการกระจายอำนาจให้พระในวัดดูแลกันและกันอย่างทั่วถึง มีการกำหนดแบบแผน กฎ ระเบียบ ให้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน มีการลงโทษพระภิกษุสามเณรที่กระทำผิดพระธรรมวินัยตามสมควรแก่ความผิด และการปกครองดูแลทุกห้วงที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดให้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบของวัดอย่างเข้มงวด

3. ด้านเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ มีแนวทางการส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงาน คือ การจัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรภายในวัด ผู้บริหารวัดควรต้องมีการคัดสรรคุณสมบัติผู้เข้ามาบวช ในปัจจุบันให้ถูกต้อง และควรมีการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง เพื่อการนำไปใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตและพัฒนาชุมชน สังคมอย่างถูกต้องดังต่อไปนี้ ผู้บริหารวัดควรยกย่องเชิดชูครูสอนพระปริยัติธรรม ครูสอนพระบาลี และผู้เรียนให้เป็นทางการ เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้ครูสอนและผู้เรียนมีกำลังใจในการเรียนต่อไป ทั้งนี้รวมถึงการถวายรางวัลและนิยัตินิตยภัตด้วย ควรมีการสนับสนุนด้านการตั้งกองทุนไว้เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการเรียนการสอน เช่น อุปกรณ์ สื่อการสอนที่ทันสมัย นิตยภัตครูสอน น้ำปานะถวายในระหว่างการสอน เพื่อให้ผู้สอนและนักเรียนได้รับความสะดวก ไม่ลำบากจนทำให้เกิดความไม่ต้องการเรียน และการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้สอบธรรมได้ในระดับต่างๆ มีการตรวจตราดูแลการสอนของครูพระปริยัติธรรม ตลอดจนผู้บริหารวัดควรรับภาระเรื่องการศึกษาของพระในวัดมาดูแล ให้การดูแลส่งเสริมช่วยเหลือใช้จ่ายต่างๆ ในการเรียนของพระทั้งวัด ตลอดจนเจ้าอาวาสต้องให้การอุปถัมภ์อย่างจริงจังจึงจะทำให้พระในวัดมีความรู้ทักษะความสามารถอย่างแท้จริง และที่สำคัญผู้บริหารจัดการวัดต้องให้การศึกษากับบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อหาทางป้องกันผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้สังคมไทยในปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนา ประเทศมุ่งเน้นการพัฒนาความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนเป็นสังคมเมืองความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชนในสังคม เปลี่ยนไปเป็นต่างคนต่างอยู่เป็นสังคมบริโภคนิยม ความเสื่อมถอยทางศีลธรรม จริยธรรมมีมากขึ้น โดยสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของคนไทยเข้าใกล้วัดมากขึ้นเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาสังคม

4. ด้านให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล มีแนวทางการส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงาน คือ การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล จัดการอาคารสถานที่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในหมู่บ้านและท้องที่ เน้นประโยชน์สูง ประหยัดสุด รวมทั้งการมอบหมายภาระหน้าที่ที่กระจายความรับผิดชอบให้พระภิกษุในวัดช่วยกันดูแลจัดการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานอำนวยการควบคุมอยู่ตลอด การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ทางวัดจัดขึ้นให้ชาวบ้านทราบโดยทั่วถึงกัน การจัดสถานที่ให้เหมาะสมในการประกอบกิจกรรมบำเพ็ญกุศล วัดควรแบ่งหน้าที่มอบหมายให้พระภิกษุดูแลอย่างชัดเจนเพื่อนำมาซึ่งการอำนวยการที่สะดวกต่อการบำเพ็ญกุศลของประชาชนทุกระดับที่เข้ามาจัดกิจกรรมการกุศลในวัด ซึ่งทำให้ภาพลักษณ์ของวัดมีมาตรฐาน และช่วยให้ประชาชนได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น จัดตั้งกองทุนและชักชวนพุทธศาสนิกชนร่วมบริจาคทรัพย์เพื่อสาธารณะ

สงเคราะห์ การให้ความช่วยเหลือในการประสานงานกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญกุศล และการจัดตั้ง หรือเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงานของกองทุนสงเคราะห์แม่บ้านกิจศพไร้ญาติ ดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลเขาชะงุ้ม
อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้
 - 1.1 คณะสงฆ์ควรจัดทำแผนการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะบนพื้นฐานของหลักความมั่นคงแข็งแรง และประหยัด
 - 1.2 คณะสงฆ์ควรส่งเสริมวางระบบสร้างระเบียบและจัดกิจกรรมอบรมเกี่ยวกับการดูแลความประพฤติของคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัดให้เรียบร้อยดีงาม
 - 1.3 เจ้าอาวาสควรส่งเสริมให้มีจัดตั้งกองทุนนิยัสนับสนุนการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร และบุคลากรภายในวัดเพื่อเพิ่มศักยภาพ
2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป
 - 2.1 ควรศึกษาเกี่ยวกับพุทธธรรมาภิบาลในการปกครองวัดของคณะสงฆ์ในจังหวัดราชบุรี
 - 2.2 ควรศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย บ้าน วัด โรงเรียน เอกชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพงานสาธารณสงเคราะห์
 - 2.3 ควรศึกษาเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายภาคีในการบริหารจัดการวัดในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

เอกสารอ้างอิง

- กนก แสนประเสริฐ. (2549). **ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- กรมการศาสนา. (2552). **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- บุญร่วม เทียมจันทร์. (2546). **เจ้าอาวาส เจ้าพนักงาน ใครกำหนด**. กรุงเทพมหานคร: สามดีพรีนติ้งอีควิปเม้นท์.
- พระครูถาวรกาญจนธรรม (สมคิด ถาวโร). (2559). **การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ในเขตอำเภอด่านมะขามเตี้ย จังหวัดกาญจนบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูปลัดพงศ์พันธ์ ขนดีโสภโณ. (2559). **การบริหารจัดการงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวิสุทธิธานันท์คุณ (สุศักดิ์ วิสุทธิธาดาโร). (2557). **การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา**. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสันติภริธรรม (นพดล ภริสนโต). (2564). **รูปแบบการบริหารจัดการวัด : กรณีศึกษาวัดกำแพงเหนือ ตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสุวรรณจันทนิวิฐ (สมพงษ์ จันทสโร). (2558). **ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูโสภณธำรงกิตติ์ และวรสิทธิ์ เจริญพัฒน์. (2562). **การจัดการวัดอย่างมีประสิทธิภาพของคณะสงฆ์ภาค 15**. **วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. 6(2). 282.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ). (2554). **เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). **พระสงฆ์กับกรมการศาสนาในกรมการศาสนาสู่ทศวรรษแห่งการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2564). **พระสงฆ์กับการศึกษาไทยในบทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- พระมหาสุวัฒน์ คุณวุฒโฒ (สุแป้น). (2564). **การจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาเอกชัย ปญญาวชิโร (วราภรณ์สุภากุล). (2561). **การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). (2547). **การเมืองมิใช่เรื่องของสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.

- พระอำนาจ จันทสโร. (2561). การจัดการเรียนรู้ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ในรายวิชาหน้าที่พลเมืองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวรารามแผนกสามัญศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เพ็ญภา ปาสายอ. (2559). การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของเทศบาลตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ไพบูลย์ เสี่ยงก้อง. (2558). คน ต้นไม้ และสายน้ำ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- องค์การบริหารส่วนตำบลเขาชะงุ้ม. (2566). แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566-2570) ฉบับทบทวน พ.ศ. 2566. ราชบุรี: องค์การบริหารส่วนตำบลเขาชะงุ้ม.